

Жданюк Людмила Олексіївна,
*старший викладач кафедри методики змісту освіти
Полтавського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Анотація. *В статті представлено теоретичний аналіз наукових підходів до визначення поняття «студентський вік». Визначено основні соціально-психологічні характеристики «студентського віку» як періоду розвитку особистості. Розглянуто питання актуальності вивчення особливостей емоційного ставлення до навчально-професійної діяльності студентів.*

Ключові слова: *студентський вік, студентство, соціально-психологічні особливості, навчально-професійна діяльність, емоційне ставлення.*

Жданюк Людмила Алексеевна

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТУДЕНЧЕСКОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. *В статье представлен теоретический анализ научных подходов к определению понятия «студенческий возраст». Определены основные социально-психологические характеристики «студенческого возраста» как периода развития личности. Рассматривается вопрос актуальности изучения особенностей эмоционального отношения к учебно-профессиональной деятельности студентов.*

Ключевые слова: *студенческий возраст, студенчество, социально-психологические особенности, учебно-профессиональная деятельность, эмоциональное отношение.*

Lyudmila Zhdanyuk

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF STUDENT AGE

Abstract. *The article presents a theoretical analysis of scientific approaches to the definition of the concept of «student age». The main socio-psychological characteristics of «student age» as a period of personality development are determined. The issue of the urgency of studying the features of the emotional attitude to the educational and professional activities of students is considered.*

Keywords: *student age, students, socio-psychological characteristics, educational and professional activities, emotional attitude.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. Одним із пріоритетних завдань вищої школи системи освіти України є підготовка кваліфікованих, продуктивних, здатних до конкуренції спеціалістів, спроможних до пошуку творчих, нестандартних підходів у розв'язанні задач, націлених на подальше удосконалення, психологічно готових до впровадження новацій в професійній сфері.

Результативність їхньої фахової підготовки визначається багатьма умовами та чинниками, зокрема, актуальним залишається питання врахування соціально-психологічних особливостей студентського віку з метою підвищення успішності студентів у навчально-професійній діяльності через формування позитивного емоційного ставлення до неї.

Аналіз основних досліджень та публікацій

У сучасній науковій психологічній літературі представлено результати вивчення різних аспектів проблем, пов'язаних з уявленням про особистість як активного суб'єкта діяльності та поведінки (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн), використання положень діяльнісного підходу до вивчення студентського віку (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Л. Балабанова, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, Є. Рибалко, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн, П. Якобсон); розробки психологічних підходів до вивчення емоційної сфери особистості (З. Фрейд, М. Кузнецов, Є. Ільїн, Г. Сельє, Р. Лазарус, В. Бодров, В. Вальдман, О. Лурія, Р. Френкін). Проблема індивідуальних особливостей людини на різних етапах її життя та розвитку розглядається в наукових дослідженнях вікової психології. До наукових досліджень пізнавальної (когнітивної) сфери людини, зокрема студентського віку, в яких дослідники сформулювали загальні висновки щодо найважливіших психологічних новоутворень, що виникають під час навчання у вищому навчальному закладі, належать роботи таких вітчизняних дослідників, як-то: Г. Абрамова, Б. Ананьєв, М. Дьяченко, Л. Кандибович, І. Зимня, В. Мухіна, М. Буланова-Топоркова, Л. Подоляк, В. Юрченко, А. Реан, О. Разумнікова, В. Роменець, С. Смірнов, К. Степанова, Л. Столярєнко та інші. Теоретичні та практичні результати представлених наукових праць склали основу нашого дослідження.

Мета статті — розкрити основні соціально-психологічні характеристики «студентського віку» як періоду розвитку особистості та розглянути питання актуальності вивчення особливостей емоційного ставлення до навчально-професійної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу

У науковій літературі з вікової і педагогічної психології досить поширеним є поняття «студентський вік». Особливості студентів як соціально-психологічної та вікової категорії вперше виокремив Б. Ананьєв¹. У дослідженнях М. Балушок, І. Зимньої, Ю. Кулюткіна, М. Кузнецова, О. Кузнецова, Є. Нікіреєва, П. Просецького, А. Реана, О. Рибалко, Є. Скворчевської, В. Сластеніна, Є. Степанової, К. Фоменко, Т. Хомуленко, В. Якуніна зібрані значні емпіричні дані з широкого кола питань студентського віку, на підставі якого можна зробити висновок, що у соціальному, психологічному вимірі студентство у порівнянні з

¹ Ананьєв Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б. Г. Ананьев // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы ; под ред. Б. Г. Ананьева, Н. В. Кузьминой. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. — Вып. 2. — С. 3–15.

іншими групами населення відрізняється більш складною соціальною ситуацією розвитку та досить високою мотивацією досягнення та пізнання.

М. Дзугкоева вказує на специфічність студентства як соціальної групи, що виявляється в спорідненості системи ціннісних орієнтацій студентів різних спеціальностей, у провідній ролі соціального престижу у мотиваційній сфері студента, в активній взаємодії студентів з різними соціальними інститутами, у прагненні до пошуку сенсу життя, до нових ідей та прогресивних перетворень². Студентство, вважає Л. Столяренко, є специфічною спільністю людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти²². На думку В. Лабунської, студентський вік є чутливим періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. У цей час відбувається оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини. У студентства як у специфічної соціальної спільності — особливі умови життя, праці й побуту, специфічна соціальна поведінка й психологія, система цінностей¹³. В. Лісовський визначає, що студентство об'єднує молодих людей, що займаються одним видом діяльності — навчанням, спрямованим на спеціальну освіту, мають єдині цілі і мотиви, приблизно одного віку (18–25 років) з єдиним освітнім рівнем, період існування яких обмежений часом (в середньому 5 років). Визначаються відмінні риси студентства: характер діяльності (систематичне засвоєння й оволодіння новими діями, новими знаннями і новими способами навчальної діяльності, самостійне «добування» знань; основні соціальні ролі і приналежність до великої соціальної групи – молоді¹⁴. І. Зимня розглядає студентство як «особливу соціальну категорію, специфічну спільність людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти», а також виділяє основні характеристики студентського віку, що відрізняють його від інших груп населення високим освітнім рівнем, високою пізнавальною мотивацією, найвищою соціальною активністю і досить гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості людей, що систематично, цілеспрямовано опановують знаннями й професійними вміннями, що відрізняються найвищим освітнім рівнем, найактивнішим споживанням культури й високим рівнем пізнавальної мотивації³.

Отже, ми можемо виокремити студентство, як особливу соціальну групу, для якої характерні особливі умови проживання та побуту, навчання, трудової діяльності; яка вирізняється активною поведінкою в соціумі і системою цінностей. Взаємодія з різними соціальними групами, неформальними утвореннями, громадськими організаціями, пошук життєвих смислів, професійне самовизначення, прагнення до втілення інноваційних винаходів, підтримка прогресивних поглядів, жага досягнень,

² Дзугкоева М. Г. Психические новообразования студенческого возраста : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / М. Г. Дзугкоева. — М., 1999. — 157 с.

²² Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. — Ростов/нД. : Феникс, 1997. — 736 с.

¹³ Лабунская В. А. Психология затрудненного общения. Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Лабунская, Ю. А. Менджерицкая, Е. А. Бреус. — М. : Академия, 2001. — 286 с.

¹⁴ Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. — 168 с.

³ Зимня И. А. Педагогическая психология : учеб. пособие / И. А. Зимня. — Ростов н/Д. : Феникс, 1997. — 480 с.

активна життєва позиція, бажання до змін та перетворень життя – є основними рисами, що відрізняють студентство від інших соціальних груп.

Досить суперечливими є психологічні характеристики студентського віку. Психічні процеси, стани й властивості демонструють нерівномірну й складну динаміку, що визначає кризовий характер цього віку. Студентський вік являє собою особливий період життя людини. К. Ушинський називав його «самим рішучим»; цей час самої активної роботи над собою. Все, що буде досягнуто в ці роки, визначає майбутній розвиток особистості²⁵.

У психологічних теоріях вікової періодизації зустрічаємо різні погляди у визначенні біологічного віку студентів. Найвні вікові межі досить умовні: від 15–16 до 21–25 років, це період юності як перехідного етапу розвитку людини між дитинством (отроцтвом) і дорослістю. В юності виділяють ранню юність (від 15 до 18 років) і пізню юність (від 18 до 23 років). В науковій літературі з вікової психології юність розглядається як психологічний вік переходу до самостійності, період самовизначення, набуття психічної, ідейної і громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості і самосвідомості. У психологічних періодизаціях О. Леонтєва, Д. Ельконіна при аналізі юнацького віку акцент робиться на зміні провідного типу діяльності, якою стає навчально-професійна діяльність. Л. Божович пов'язує юнацтво з знаходженням свого місця в житті і визначенням внутрішньої позиції, формуванням світогляду, моральної свідомості і самосвідомості. Це період дорослішання і проходження шляху від невпевненого, непослідовного отрока, який претендує на дорослість, до дійсного подорослішання. Слід відмітити, що відповідно до вікової періодизації Д. Ельконіна саме на юнацтво припадає вік від 15 до 21 років²⁴. За Е. Еріксоном, студентство – це період, що збігається з кінцем юності (юність за його періодизацією – це період від 12–13 до 19–20 років) і з початком ранньої зрілості (20–25 років). На думку цього психолога, головна проблема кінця юності – розв'язати дилему «Его-ідентичність / Рольове змішання». Головна турбота ранньої зрілості – розв'язати дилему «Інтимність / Ізоляція». Успіх розвитку наприкінці юності – якщо вдалося зібрати воедино всі наявні знання про себе (отримані під час програвання всіх ролей) у якусь цілісну систему – его-ідентичність). Его-ідентичність – відповідність Я в трьох вимірах. Суспільство надає юнакам і дівчатам «психосоціальний мораторій» – інтервал між підлітковістю й дорослістю (це відносно самостійний етап життя), якийсь подарунок для молоді, час, щоб можна було спробувати себе в низці соціальних і професійних ролей. Труднощі у визначенні меж юності, як вікового періоду в єдиному циклі людського життя, можна пояснити нерівномірністю у співвідношенні фізичного дозрівання організму та психічного розвитку, що позначається на різнотривалому становленні розумової, моральної та трудової зрілості.

²⁵ Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. — М. : Мысль, 1985. — 575 с.

²⁴ Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.

Дослідження засвідчили, що в студентському віці відбувається активний подальший психічний розвиток людини, складне переструктурування психічних функцій всередині інтелекту, змінюється вся структура особистості у зв'язку із входженням у нові, більш широкі і різноманітні соціальні спільноти (Б. Ананьєв, М. Дворяшина, Л. Грановська, В. Лісовський, І. Зимня, І. Кон та ін.). Вивчення закономірностей розвитку людини у студентському віці як періоді інтенсивного інтелектуального розвитку, формування навчально-професійної діяльності, засвоєння ролі студента, входження в нове, «доросле» життя уможлиблює розмову про психічні особливості студентського віку. Основними соціально-психологічними і віковими характеристиками і факторами будь-якого періоду розвитку особистості є: соціальна ситуація розвитку особистості, провідний вид діяльності, сфера спілкування, психічні новоутворення, параметри інтелектуального розвитку, емоційні якості особистості.

Визначаючи новоутворення юнацького (студентського) віку, вчені зазначають, що вони охоплюють такі сфери психіки: пізнавальну, емоційну, мотиваційну, вольову. У структурі особистості вони представлені в інтересах, потребах, нахилах, характері, цінностях. Юність, на думку В. Слободчикова, – це завершальна стадія персоналізації і періоду набування самоідентичності²¹.

Вчений виділив такі головні психічні новоутворення (надбання) юнацького віку:

- глибока рефлексія;
- розвинене усвідомлення власної індивідуальності;
- формування конкретних життєвих планів;
- готовність до самовизначення в професії;
- установка на свідому побудову власного життя;
- поступове входження в різні сфери життя і діяльності;
- розвиток самосвідомості;
- активне формування світогляду.

Розвиток самосвідомості, як психічного утворення, визначає головний психологічний зміст юнацького етапу розвитку особистості. В юнацькому віці становлення самосвідомості направлене на відкриття свого внутрішнього світу, формування цілісного уявлення про самого себе. Незалежно від того, істинно воно чи ні, що являє собою психологічну реальність, чи впливає на поведінку, яка породжує ті або інші переживання, виникає усвідомлення та формується ставлення до сексуальних почуттів. Це важливий та вирішальний етап у формуванні світогляду. Рефлексія, як прояв самопізнання та самоаналізу, у вигляді роздумів над власними переживаннями, відчуттями, приймання або відкидання переконань, інтересів, поглядів, оволодіння знаннями й уміннями, набуття досвіду сприяють формуванню власного погляду на навколишній світ, на події, які відбуваються і обумовлюють критичну переоцінку раніше сформованих цінностей і способу та сенсу життя,

²¹ Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе: учеб. пособие для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. — М.: Школьная пресса, 2000. — 416 с.

можливу їх зміну і майбутній розвиток. І. Кон відзначає, що саме в цей період життя проблема сенсу життя стає глобально-всеохоплюючою з урахуванням ближньої і дальньої перспективи. Також важливим новоутворенням юності є формування життєвих планів, а в цьому виявляється установка на свідому побудову власного життя як прояв початку пошуку її сенсу, тому сенс життя – це найважливіше новоутворення ранньої юності. У юнаків та дівчат виникає проблема вибору життєвих цінностей, вони задумуються над філософськими категоріями: «Кінечності свого існування», «Для чого я живу?», «Яким мені бути?», «Що мені треба зробити, щоб бути щасливим?», «Гідність», «Вибір», «Обов'язок». Цим самим юність прагне сформулювати власну внутрішню позицію стосовно себе та інших людей, а також до морально-етичних цінностей.

Одним з процесів самовизначення, як формування траєкторії особистісного розвитку і становлення, є професійне самовизначення. Пошук професії – найважливіша проблема юності. Згідно з І. Коном, професійне самовизначення – «...это действия молодого человека по самоанализу, самопознанию и самооцениванию собственных способностей и ценностных ориентации, действия по пониманию степени соответствия собственных особенностей требованиям выбираемой профессии и действия по саморазвитию у себя способностей и возможностей в процессе профессиональной подготовки и обучения с целью достижения более полного соответствия самого себя относительно выбранной профессии и профессии относительно собственных устремлений»⁵. У концепції професійного розвитку, яку запропонував А. Маслоу, було виділене як центральне поняття «самоактуалізація» — як прагнення особистості самоудосконалюватись. В цій концепції близькими до поняття «самовизначення» є такі поняття, як: «самоактуалізація», «самореалізація» та «самоздійснення»¹⁵.

Нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини відзначав М. Пряхников. Дослідник обґрунтував змістовно процесуальну модель професійного самовизначення людини. До цієї моделі віднесено: 1) усвідомлення цінності праці та необхідності професійної підготовки; 2) орієнтування в соціально-економічній ситуації та прогнозування престижності обраної праці; 3) виділення професійної мети – мрії; 4) визначення ближніх цілей як шляху до досягнення дальніх цілей; 5) інформування про професії та спеціальності у відповідних професійних навчальних закладах та місцях працевлаштування; 6) усвідомлення про перешкоди, що ускладнюють досягнення професійних цілей, а також знання своїх переваг; 7) наявність системи резервних варіантів вибору на випадок невдачі по основному варіанту самовизначення; 8) початок практичної реалізації особистої професійної перспективи та постійне коригування намічених планів за принципом зворотного зв'язку¹⁶. У цей час формується професійна Я-

⁵ Кон И. С. Психология юношеского возраста. Проблемы формирования личности : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1979. — 175 с.

¹⁵ Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. — М. : Рефлбук ; Киев : Ваклер, 1997. — 300 с.

¹⁶ Мясичев В. Н. Понятие личности и его значение для медицины / В. Н. Мясичев // Методологические проблемы психоневрологии : труды ин-та им. В. М. Бехтерева ; под общ. ред. М. М. Кабанова, В. Н. Мясичева. — М., 1966. — Т. 39. — С. 25–55.

концепція, тобто уявлення особистості про самого себе як про професіонала. Поняття професійної Я-концепції особистості ввів А. Реан, який виділив реальну та ідеальну Я-концепції, де перша являє собою уявлення особистості про саму себе як про професіонала, який є насправді, а ідеальна професійна Я-концепція являє собою професійні надії і мрії особистості. Як правило, реальна й ідеальна професійні Я-концепції розрізняються, що приводить до професійного самовдосконалення особистості та її прагнення до навчання, придбання спеціальних знань²⁰.

А. Реан також виділяє у професійній Я-концепції професійну самооцінку, вказуючи про те, що вона є важливим елементом в її структурі, адже від неї здебільшого залежить професійна успішність особистості. Мотиви, пов'язані з майбутнім, починають спонукати навчальну діяльність. Проявляється велика вибірковість до навчальних предметів. Основний мотив пізнавальної діяльності — прагнення придбати професію. У професійній самооцінці особистості А. Реан відзначає два аспекти: операційно-діяльнісний, який пов'язаний з оцінкою особистості самої себе як суб'єкта діяльності та проявляється в оцінці сформованості власних знань, умінь і навичок, і особистісний аспект, який виражається в оцінці своїх особистісних якостей у зв'язку з ідеалом образу Я-професійного²⁰. Професійне самовизначення в юнацькому віці розглядається не тільки як конкретний вибір професії, а й як безперервний процес пошуку сенсу і місця у вибраній професійній діяльності, якою людина оволодіває. Головна ціль процесу професійного самовизначення – сформована внутрішня (психологічна) готовність самостійно планувати, контролювати та реалізовувати перспективи свого розвитку.

Одним із основних видів емоційного контакту у юнацькому віці є спілкування з однолітками. Дружні взаємини набувають характер унікальності і неповторності, саме пережиті позитивні почуття юнацької дружби досить часто згадуються як самі надійні і безкорисливі. Актуальності набувають питання пошуку супутника життя, друзів-однодумців, зростає необхідність у спільній праці з людьми, укріплюються взаємозв'язки всередині соціальної групи, з'являються потреби інтимності стосунків. Емоційність дружби знижується з появою кохання. Переживання кохання в юнацькому віці передбачає більшу ступінь інтимності, ніж дружні взаємини, і воно ніби включає в себе дружбу. Продовжується статеве дозрівання, яке під впливом гормональної перебудови призводить до посилення сексуальних потягів і переживань. Проходить процес різкого підвищення інтересу до сексуальних питань, набуття форм сексуальної поведінки. Саме в юнацькому віці процес визначення приналежності до певної статі, тобто розвиток статевої ідентифікації являє собою психосоціальний процес засвоєння індивідом статевої ролі і визнання її суспільством.

Більшість дослідників психологічними особливостями віку називають підвищену сприйнятливості і схильність до ризику, інтенсивність спілкування, складність знаходження своєї самобутності й формування індивідуальності, спрямованість до нових ідей і перетворень, суперечливість внутрішнього світу.

²⁰ Реан А. А. Психология личности: социализация, поведение, общение / А. А. Реан. — СПб. : Прайм-Еврознак ; М. : Олма-Пресс, 2004. — 407 с. — (Серия «Мэтры психологии»).

Психічний розвиток у цей період відрізняється надзвичайною складністю, підйомами й спадами.

Навчально-професійна діяльність в юнацькому віці є провідною. Її проходження активно спонукається соціальними мотивами, які пов'язані з плануванням майбутнього. Тому з'являється велика вибірковість до навчальних предметів. Основний мотив пізнавальної діяльності цього періоду — прагнення придбати соціальнозначущу професію.

Успішне оволодіння навчально-професійною діяльністю вимагає від студентів високого рівня інтелектуального розвитку, в якому виділяємо такі закономірності:

По-перше, студенти відрізняються від школярів підвищеною схильністю до самоаналізу, потребою систематизувати, узагальнювати свої знання про себе (розбиратися у своєму характері, своїх почуттях, діях, учинках). По-друге, у цілому в житті взагалі й у навчальній діяльності, зокрема, проявляється співвіднесення себе з якимсь ідеалом, активізується можливість самовиховання, самоаналізу. По-третє, мислення здобуває особистісний емоційний характер. З'являється деяка пізнавальна пристрастність до теоретичних і світоглядних проблем. Активно розвиваються інтелектуальні почуття. Емоційність проявляється в особливостях переживань із приводу власних навчальних можливостей, здібностей і особистісних якостей (інтелектуальний вимір самооцінки). По-четверте, з'являється тяга до узагальнень, пошуку закономірностей і принципів, що знаходяться за одиничними фактами. Узагальнення (особливо самостійно вироблені) здобувають особливу емоційну привабливість. По-п'яте, активно формується абстрактно-логічне мислення, виявляється пізнавальне вміння самостійно розбиратися в складних (багатопрічинних) питаннях. Мислення стає систематичним і критичним.

Однак при цьому когнітивні процеси юнаків і дівчат піддані емоціям і почуттям (вони вимагають доказів і обґрунтування тих тверджень, які чують від викладачів, однокурсників; люблять дискусії, захоплюються дотепними виразами, гарними фразами, оригінальною формою вираження своїх думок). Саме емоційне тло визначає вибір об'єктів, на які буде спрямована пізнавальна активність. Успішність або неуспішність пізнавальної діяльності є джерелом переживань, стимулом для збільшення або зменшення пізнавальної активності індивіда.

Студентський вік важливий тим, що в цей період прагнення до самостійного пізнання світу й самоосвіти може перетворитися в стійку особистісну характеристику. Прагнення до пізнання найчастіше здобуває характер страсті. Студенти прагнуть до знаходження «інтелектуальної дорослості»: вони намагаються опанувати різними професійними вміннями, причому професійно орієнтоване захоплення в цьому віці становиться пріоритетним. За Л. Обуховою, інтелектуальна дорослість виражається в прагненні щось робити й уміти по-справжньому. Це стимулює розвиток пізнавальної діяльності, зміст якої виходить за межі освітньої програми¹⁷.

¹⁷ Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебник для студ. высш. учеб. заведений / Л. Ф. Обухова. — М. : Пед. общество России, 2004. — 444 с.

Пізнавальна активність у студентському віці – це якість самостійної особистості. У цей період пізнавальна активність спрямовується на більш емоційно привабливі для індивіда галузі знань і підштовхує студента до творчих пошуків; іде найскладніший процес розвитку інтелектуальних емоцій, пов'язаний з формуванням особистості в цілому.

Основні закономірності та розбіжності студентського віку обумовлюють необхідність вивчення особливостей емоційності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Численні емпіричні дослідження свідчать про емоційну насиченість навчального процесу (А. Андреева; І. Бех; О. Кондаш; С. Максименко; Є. Носенко; А. Ольшаннікова; А. Прохоров; Л. Путляєва; О. Саннікова; В. Семиченко; П. Симонов; О. Тіхоміров; Г. Хілова; В. Шаховський; П. Якобсон та ін.).

У вітчизняній психології теорія емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності О. Чебикіна сприяла створенню комплексу психолого-педагогічних прийомів, спрямованих на забезпечення емоціогенних ефектів у навчальній діяльності, онтогенетичні аспекти становлення та розвитку емоційної зрілості представлені у роботі І. Павлової¹⁸, вікові особливості емоційної саморегуляції – у дослідженні Н. Шевчук²³, у працях С. Колот виявлено особливості формування емоційної культури студентів, проаналізовано смислові зв'язки між емоціями та пізнанням⁴, у низці досліджень наукової школи М. Кузнецова визначено психологічні детермінанти та засоби саморегуляції психоемоційних станів студентів у навчально-пізнавальній діяльності^{6; 7; 8; 9; 10; 11; 12}. У процесі навчально-професійної діяльності актуалізуються предметні почуття, які спрямовані на певні сторони і аспекти навчального процесу. Виникають емоційні стани, що забарвлюють

¹⁸ Павлова І. Г. Дослідження провідних ознак емоційної зрілості особистості, що розвивається / І. Г. Палова // Наука і освіта. — 2003. — № 2/3. — С. 41–44.

²³ Шевчук Н. Н. Проблема саморегуляції емоціональних состояний у подростков / Н. Н. Шевчук // Наука і освіта. — 2000. — № 1/2. — С. 215–217.

⁴ Колот С. А. Развивающее взаимодействие: эмоции и познание / С. А. Колот // Наука і освіта. — 2004. — № 1. — С. 30–34.

⁶ Кузнецов М. А. Виды студенческих страхов и особенности их динамики / М. А. Кузнецов, В. С. Шаповалова // Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Психологія. — Харків : ХНПУ, 2014. — Вип. 49. — С. 58–68.

⁷ Кузнецов М. А. Специфика эмоциональных переживаний в условиях предэкзаменационного стресса у студентов, стремящихся к успеху и ориентированных на избегание неудачи / М. А. Кузнецов, А. В. Егорова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — № 26(50), ч. 1. — С. 280–286. — (Серія 12. «Психологічні науки»).

⁸ Кузнецов М. А. Эмоциональные переживания перед экзаменом у студентов, стремящихся к успеху и ориентированных на избегание неудачи / М. А. Кузнецов, А. В. Егорова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2009. — Вип. 41, № 842. — С. 183–190.

⁹ Кузнецов О. І. Особистісні фактори динаміки психічних станів студентів в умовах успішної та неуспішної навчальної діяльності: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / О. І. Кузнецов; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2015. — 198 с.

¹⁰ Кузнецов М. А. Емоційне ставлення до навчання у курсантів, студентів і школярів / М. А. Кузнецов, В. О. Олефір // Наукові записки Харків. військового ун-ту. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. — Харків, 2002. — Вип. 13. — С. 170–175.

¹¹ Кузнецов М. А. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності / М. А. Кузнецов, К. І. Фоменко, О. І. Кузнецов. — Харків : ХНПУ, 2015. — 338 с.

¹² Кузнецов М. А. Специфіка реагування на екзаменаційний стрес у студентів з різними рівнями емоційної креативності / М. А. Кузнецов, Н. Ю. Діомідова // Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. — Психологія. — Харків : ХНПУ, 2010. — Вип. 35. — С. 149–154.

навчальну діяльність в цілому і окремі її етапи. На жаль, через високі вимоги щодо рівня розвитку інтелектуальних можливостей, емоційне ставлення до навчання у багатьох сучасних студентів спотворене і не сприяє ефективному засвоєнню знань, процесу професійного становлення, успішності навчання, знижує навчальну мотивацію. Саме вивчення цього питання може стати предметом наших подальших досліджень.

Висновки

На основі теоретичного аналізу наукових підходів ми розглянули загальні соціально-психологічні особливості студентського віку, які розкривають *особливості* соціальної ситуації розвитку, становлення когнітивної сфери, психічних новоутворень віку, провідної діяльності і спілкування, емоцій, пов'язаний з формуванням особистості в цілому. Визначили, що основні закономірності та суперечності студентського віку обумовлюють необхідність вивчення особливостей емоційної насиченості навчально-пізнавальної діяльності студентів, зокрема емоційного ставлення до неї.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у дослідженні когнітивних, емоційних, мотиваційних і діяльнісних чинників емоційного ставлення до навчання у студентів зі зниженим рівнем навчальної мотивації. Результати аналізу проведених досліджень та отримані дані використовуватимуться нами для розроблення програми соціально-психологічного тренінгу, метою якого може стати формування позитивного ставлення до навчання у студентів, підвищення рівня їхньої навчальної мотивації.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста / Б. Г. Ананьев // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы ; под ред. Б. Г. Ананьева, Н. В. Кузьминой. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. — Вып. 2. — С. 3–15.
2. Дзугкоева М. Г. Психические новообразования студенческого возраста : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / М. Г. Дзугкоева. — М., 1999. — 157 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. пособие / И. А. Зимняя. — Ростов н/Д. : Феникс, 1997. — 480 с.
4. Колот С. А. Развивающее взаимодействие: эмоции и познание / С. А. Колот // Наука і освіта. — 2004. — № 1. — С. 30–34.
5. Кон И. С. Психология юношеского возраста. Проблемы формирования личности : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1979. — 175 с.
6. Кузнецов М. А. Виды студенческих страхов и особенности их динамики / М. А. Кузнецов, В. С. Шаповалова // Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Психологія. — Харків : ХНПУ, 2014. — Вип. 49. — С. 58–68.

7. Кузнецов М. А. Специфика эмоциональных переживаний в условиях предэкзаменационного стресса у студентов, стремящихся к успеху и ориентированных на избегание неудачи / М. А. Кузнецов, А. В. Егорова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — № 26(50), ч. 1. — С. 280–286. — (Серія 12. «Психологічні науки»).
8. Кузнецов М. А. Эмоциональные переживания перед экзаменом у студентов, стремящихся к успеху и ориентированных на избегание неудачи / М. А. Кузнецов, А. В. Егорова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2009. — Вип. 41, № 842. — С. 183–190.
9. Кузнецов О. І. Особистісні фактори динаміки психічних станів студентів в умовах успішної та неуспішної навчальної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О. І. Кузнецов ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2015. — 198 с.
10. Кузнецов М. А. Емоційне ставлення до навчання у курсантів, студентів і школярів / М. А. Кузнецов, В. О. Олефір // Наукові записки Харків. військового ун-ту. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. — Харків, 2002. — Вип. 13. — С. 170–175.
11. Кузнецов М. А. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності / М. А. Кузнецов, К. І. Фоменко, О. І. Кузнецов. — Харків : ХНПУ, 2015. — 338 с.
12. Кузнецов М. А. Специфіка реагування на екзаменаційний стрес у студентів з різними рівнями емоційної креативності / М. А. Кузнецов, Н. Ю. Діомідова // Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. — Психологія. — Харків : ХНПУ, 2010. — Вип. 35. — С. 149–154.
13. Лабунская В. А. Психология затрудненного общения. Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Лабунская, Ю. А. Менджерицкая, Е. А. Бреус. — М. : Академия, 2001. — 286 с.
14. Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. — 168 с.
15. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. — М. : Рефлбук ; Киев : Ваклер, 1997. — 300 с.
16. Мясищев В. Н. Понятие личности и его значение для медицины / В. Н. Мясищев // Методологические проблемы психоневрологии : труды ин-та им. В. М. Бехтерева ; под общ. ред. М. М. Кабанова, В. Н. Мясищева. — М., 1966. — Т. 39. — С. 25–55.
17. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебник для студ. высш. учеб. заведений / Л. Ф. Обухова. — М. : Пед. общество России, 2004. — 444 с.
18. Павлова І. Г. Дослідження провідних ознак емоційної зрілості особистості, що розвивається / І. Г. Палова // Наука і освіта. — 2003. — № 2/3. — С. 41–44.

19. Пряжникова Е. Ю. Профориентация : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. — М. : Академия, 2005. — 496 с.
20. Реан А. А. Психология личности: социализация, поведение, общение / А. А. Реан. — СПб. : Прайм-Еврознак ; М. : Олма-Пресс, 2004. — 407 с. — (Серия «Мэтры психологии»).
21. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе : учеб. пособие для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. — М. : Школьная пресса, 2000. — 416 с.
22. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. — Ростов/нД. : Феникс, 1997. — 736 с.
23. Шевчук Н. Н. Проблема саморегуляции эмоциональных состояний у подростков / Н. Н. Шевчук // Наука і освіта. — 2000. — № 1/2. — С. 215–217.
24. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.
25. Ярошевский М. Г. История психологии / М. Г. Ярошевский. — М. : Мысль, 1985. — 575 с.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF STUDENT AGE

The article presents a theoretical analysis of scientific approaches to the definition of the concept of "student age". It is determined that students, as a special social group, which is characterized by special conditions of residence and lifestyle, education, work activity; which is characterized by active behavior in society and the system of values. Interaction with different social groups, non-formal education, public organizations, the search for vital meanings, professional self-determination, the desire to implement innovative inventions, support for progressive views, the thirst for achievement, active life position, the desire for change and transformation of life - are the main features that distinguish students from other social groups.

The basic socio-psychological characteristics of "student age" as the period of personality development are analyzed: social situation of development, leading type of activity, sphere of communication, psychic neoplasms, parameters of intellectual development and emotional qualities of personality. It is determined that the leading activity of the student's age is educational-professional activity. The issue of emotional saturation and intensity of the educational process through the considerable intensity of mental activity is considered, the requirements, which make the content, forms and methods of higher education to the intellectual activity of the student, are increased, leading to a reduction of educational motivation.

On the basis of the theoretical analysis, we propose to study experimentally the peculiarities of the attitude towards the students' educational and professional activity with a reduced level of educational motivation through the study of cognitive, emotional, motivational and activity factors. The obtained empirical data can be used to develop a program of socio-psychological training aimed at forming a positive attitude towards students' learning, raising their level of learning motivation.